
Jogrend vagy jogi rendetlenség? Időszerű kalandozások időtálló gondolatok körül

Leszkoven László*

A tanulmányban a harminc éve elhunyt jogászprofesszorra emlékezünk, akinek nevéhez fűződik a „miskolci jogi iskola” megteremtése. A cikk félig szakmai, félig tudományos visszaemlékezés. Rendhagyó tisztelgés az iskolateremtő professzor előtt, akinek gondolatai megalapozták tanítványai pályáját, s a mai napig befolyással vannak a tanítványok tanítványainak jogászai életútjára is.

Kulcsszavak: „Novotni iskola”, kötelmi jog, polgári jog, a kötelmi jog tanítása, jogalkotás, jogbiztonság és jogfejlesztés

Legal order or legal disorder? Timely adventures around timeless thoughts

In this study, we commemorate the law professor who died thirty years ago. The creation of the "Miskolc School of Law" is connected to his name. The article is a half professional and half academic memoir. It is a tribute to the professor, whose ideas laid the foundations for the careers of his students and continue to influence the legal careers of the newer students of his students.

Keywords: "Novotni law-school", law of obligations, civil law, teaching the law of obligation, legislation, legal certainty and legal development

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2024.2.44>

Idén harminc éve – 1993. novemberében – hunyt el Novotni Zoltán a Miskolci Egyetem professzora, az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, intézetigazgató és tanszékvezető egyetemi tanára. Ez a rövid tanulmány az évforduló kapcsán szubjektív képek felelevenítése mellett néhány írását idézve emlékezik a jogtudósra és a tanárra.

1. A jogintézmények, jogi jelenségek lényegéről: polgári jog élettől töltve

Szladits Károlyról – tanári, oktatói stílusáról és kvalitásai kapcsán – írta egy alkalommal Vági József a következőket: Szladitsot hallgatva a fiatal joghallgató, akinek érdeklődését apró, sokszor a napilapokból elővett jogesetek keltették fel, majdnem észrevétlenül terelődött át hol a bírói gyakorlat egy-egy nehezebb témájának, hol pedig a magánjogi kodifikáció valamely problémájának elemzésére. Senki úgy, mint *Szladits* nem értette annak módját, hogyan nyisson meg az

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári jogi Tanszék.

egyetemen túlnyomóan elmélettel foglalkozó fiatal kezdő számára távlatokat a gyakorlat felé és majdan hogyan tartsák meg az egyetemről kikerült tanítványai a kapcsolatot az elmélettel.

Ezek a megállapítások szinte változtatás nélkül találunk Novotni Zoltánra is. Novotni professzor az egyetemi előadások alkalmával nem elsősorban a valóságot mutatta be, sokkal inkább *a valóság lényegét* láttatta. Mindig tovább látott például a pusztá definíciónál. Ha szabad így fogalmazni: nem fakkos gondolkodású, sokkal inkább 'polckedvelő' oktató volt, aki nem szerette a jogi fogalmakat mindenáron szűk skatulyákba szuszakolni, de úgy tartotta, hogy azért mindennek megvan a maga helye a magánjogtudomány hatalmas polcain. A legalapvetőbb fogalmakat természetesen ő is számonkérte, de soha nem ragadt le a szűk keresztmetszetről: többre tartotta, ha a hallgató el tudta helyezni a szóban forgó jelenséget a polgári jogban. A joghallgatók e professzori igényesség kellemetlen oldalát tapasztalták meg akkor, amikor az egyik évfolyam határozottan lazuló előadáslátogatási gyakorlatát egy háromszor huszonnégy tételből álló, meglehetősen masszív, zömében összehasonlításokat tartalmazó tételsorral jutalmazta...¹ Példáin keresztül egyébként folyamatosan arra készítette, ösztönözte hallgatóit, hogy *gondolkodjanak, érezzék át, mélyítsék el magukban* a hallottakat és értékeljenek mindent. Az előadások – éppen ennek okán – néha egy-egy aktuális esemény, igen sokszor egy újságcikk vagy napi híradás, egy aznap megjelent jogszabály apropóján indultak el, de mindig hamar rákanyarodott az egyébként nem túl mereven kezelt tematika szerint következő tananyagrésze, ezzel is jelezte és érzékelte, hogy a polgári jog valóban a mindennapok joga.

Élénken él az emlékezetemben, hogy egy napilapban megjelent hírrel vezette be – szinte 'öltötte-szötte be' – a kötelmi jogi általános részi előadás szövegébe a *termékfelelősség* intézményének szálait. A szóban forgó jogintézményt a jogalkotó az 1993. évi X. törvény szabályaival ültette át a magyar jogba. Novotni Zoltán előadásain ez a jogintézmény *a kötelelem (klasszikus) kétszemélyes relatív szerkezetének bomlására utaló egyik jelként* került terítékre, a kiképzésük alapján eleve többalanyú szerződéses konstrukcióként megszerkesztett fuvarozás, bizomány vagy biztosítás mellett a közérdekű kereset (popularis actio) jelenségével karöltve.²

Ma már több mint világos, hogy *a kötelelem kétszemélyessége egyáltalán nem kőbe vésett szabály*. Gyakran előfordul, hogy az eredetileg kétszemélyes jogi helyzetre utóbb többszemélyesként kell tekintenünk, mert a szerződő feleken kívüli 'harmadikok' jelenléte átszínezi az egyszerűként induló jogi kapcsolatot és átrendezi az erőviszonyokat. A kezességi szerződés két fél, a hitelező és a kezes között jön létre, a kezest tartozás adósa (a kötelezett) nem alanya a kezességi szerződésnek. A kötelmet megerősítő ügylet létrejötté azonban egy csapásra többszemélyessé

¹ A tételsor az 'Öreg' halálát követően jelentős finomítás árán vált fogyaszthatóvá a hallgatók számára.

² Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, *Jogtudományi Közöny*, 1983/11., 688-698. o. Ehelyütt nem tárgyaljuk, csupán megemlítjük, hogy e tanulmányában Novotni tárgyalta az action publique és az action directe intézményeit és annak megjelenési formáit, előképeit (ha úgy tetszik rokon alakzatait) a magyar jogban. Legújabb anyagi jogi és eljárásjogi intézményként ugyancsak utalunk a képviseleti kereset közelmúltban megreformált szabályaira. Lásd Hajnal Zsolt – Jagusztin Tamás: Képviseleti keresetek szakértői anyag, *Fogyasztóvédelmi Jog*, 2023/3.

alakítja (át) a kötelmi jogviszonyt. Ez ma már iskolapélda, de az adóst a vele közvetlen, *szerezéses jogviszonyban nem álló* kezesre való odafigyelés kötelezettsége hosszú vajúdas után nyert a magánjogi viszonyokban polgárjogot. A többszemélyesség meglátásán alapul az adóst terhelő behajtási vagy biztosíték-megóvási kötelezettség megszegéséből fakadó jogkövetkezmény, elsősorban a *kezes arányos mentesülése* az egyébként meg nem szűnt fizetési kötelezettség alól.

Lényegében ugyanez a szemlélet – a más, eredetileg obligon kívüli – alanyokra való kötelező figyelem vezet el pl. arra, hogy közösséget lássunk meg ott is, ahol ilyen jogközösség célzottan megteremtve egyébként nincs. És bizonyos értelemben mégis van.

A kiszélesített látókör szükségességét, egyfajta szemléletváltást igényel a fedezetelvonás jogkövetkezményeinek levonása is. A harmadik személy követelésének fedezetét elvonó szerződés *önmagában nem érvénytelen*, viszont a polgári jog a törvényi feltételek fennállása esetén mégis *jogellenesnek minősíti*. A fedezetelvonás a hitelezőnek a követeléséhez való hozzájutásban megragadható, de a törvény által külön nem nevesített érdekét sérti. A tényállás előállása esetén az egyébként érvényes átruházó ügylet hatálytalannak tekintendő, de csak annyiban, amennyiben ezt a polgári jog által mégis tolerált érdek védelme igényli. Szász-Schwarz Gusztáv írt valahol arról, hogy az adós valamennyi vagyona a hitelezőnek dologi jogi lekötés nélkül is 'törvényes zálogul', fedezetül szolgál. Ez nyilván elsősorban képes beszéd, szó szerint nem vehető, viszont a fedezetelvonó szerződés 'tilalmát' részben indokolja. Az ilyen – az átruházott dolgot, jószágot érintő – távoli *jellemvonás, lappangó célrendeltetés* száll, húzódik az átruházáson is túlra, s fogja terhelni a jogszerzőt.

2. Gyakorlati alkalmazhatóság, elmélet és praktikum

A professzor újsággal, napilappal a kezében ad elő...

Novotni professzort a joghallgatók a polgári jog előadások alkalmával értelemszerűen elsősorban mint jogtudóst és tanárt ismerhették meg. Már ekkor is érezhető volt az elméletileg megalapozott előadások mögött a szerfölött *gyakorlatias szemléletmód*, mely rá jellemző könnyed, mégis magával ragadó előadási stílust eredményezett. A tárgyalásra kerülő intézményeket igyekezett példákon keresztül megközelíteni és érthetővé tenni, érzékeltetve a magában véve holt szöveg gyakorlatiasságát, előre vetítve az egyes normák majdani alkalmazásának még csak kitapogatható dinamikáját. Ez a gyakorlatias szemlélet a már említett kodifikációs tanulmányokban is megjelent, amikor letette a voksát az érthető, alkalmazható, egy szóval: az életben is bevethető jogszabályok szükségessége mellett.

Nem véletlenül hangsúlyozta: *az elméletileg igényes munkának szüksége van a gyakorlat próbakövére, melyen csiszolódhat*. Az általa sokat hivatkozott Beck Salamonnal együtt vallotta, hogy „nincs egyetlen tudomány sem, amely a gyakorlati életre való jelentőség nélkül meg tudna élni és e tekintetben különbség csak a közvetlenség azon fokában van, amellyel az egyelőre elméleti megállapítások különféle transzmissziószíjakon a gyakorlati életben hasznosíthatnak. Minden bölcseledésnek értéket és létjogosultságot azok a szálak adnak, amelyek a

gyakorlati étellel összekötik.”³ Ez hozzáállás egyébként a gazdag és színes publikációs listája áttekintésével már önmagában is igazolható: a gyakorlatban szerzett tapasztalatokat tudományos írásaiban kamatoztatta. A biztosítási jog területén szerzett gyakorlati jártassága például tudományos munkásságában is egyértelműen leképeződött: „*A felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdései a magyar jogban*” címmel védte meg kandidátusi értekezését, opponensei Harmathy Attila és Sáránci Imre voltak. Közvetlen környezetét is ugyanerre: 'praktikusan dogmatikus szemlélődésre' ösztönözte. A mellette dolgozó fiatalokat szinte észrevétlenül 'fertőzte meg' a Mester által példaként állított gyakorlatorientált tudományos munkamódszer, mely bizonyos értelemben a nevével fémjelezhető 'miskolci iskola' egyik védjegyévé vált.

A vele és mellette dolgozók – elsősorban az egyetemi oktatók ügyvédi munkaközösségének tagjai – rendszeresen készítettek jogi állásfoglalásokat, szakvéleményeket, amelyek a gazdasági élet jelenségeire reflektáltak, miközben konkrét jogi problémákat oldottak meg: érthetően és kézzel foghatóan, ugyanakkor magas szakmai színvonalon. Nem véletlen, hogy e vélemények jelentős része szakcikként is megjelent, a praktikus hasznosság mellett a tudományt is gazdagítva. Ezt a hagyományt közvetlen munkatársai sokáig követték, így volt ez pl. a tanszék élén őt követő Bíró György esetében. 'Bíró Gyurit' az érdekes ügyek mindig megtalálták, nem tudni melyik vonzotta melyiket. A *kommunális szemétszállítási szerződések* körül felvetődő gyakorlati nehézségek megoldása az akkori terminológiával élve közszolgáltatási, közüzemi szerződések jogi sajátosságainak elemzése, a szerződéskötési kötelezettség tartalmának körüljárása előtt nyitotta meg az utat. A *távhőszolgáltatásból* való kikapcsolás kérésének lehetősége a fogyasztói kényszerközösségek, a közvetlen – jellemzően szerződéses – jogviszony hiányában is előálló, fennálló jogi kapcsolat feltárására és értékelésére nyújtott lehetőséget és így tovább.

Novotni Zoltán a joghallgatókat is igyekezett megmozgatni: az 1990-es évek elején újdonságnak számító – emlékezetünk szerint a piacon talán akkor első ízben megjelenő – szerződési mintatárat a joghallgatók kezébe adta: keressenek benne hibákat. A pályázati felhívás a keresés és 'tanulva kutatás' kétségtelen élménye mellett a 'mi minden van ebben a polgári jogban...' rácsodálkozását is magával hozta (s talán e tanulmány szerzőjének a szerződésmintákkal kapcsolatos szkeptikus hozzáállásáért is felelősnek mondható).

3. Harc a jogrendszer és a jogi rendszer áttekinthetőségéért

Novotni Zoltán gyakran emelt szót azért, hogy a születendő Polgári Törvénykönyv fontosságát a szakmai körök felismerjék és helyesen kezeljék. Számára a kódex – melynek tizedik születésnapját idén ünnepeltük – több volt, mint egyszerű törvény. Ennek megfelelően erőteljes küzdelmet folytatott a szakmaiság, a precizitás és igényesség érdekében. Hangsúlyozta, hogy a Polgári Törvénykönyv bár a mindennapok jogát szabályozó átfogó jogszabály, minek következtében általában

³ Beck Salamon: *Kötelemvalóság*, Budapest, A Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, 1927. 5. o.

véve érthetőnek kell lennie, mégsem fogható fel a laikusnak (a laikushoz) szóló olvasmányként. A *kódexnek rangja és tekintélye van* és ezt a jogalkotónak is komolyan kell vennie. Ez egyaránt igaz a Polgári Törvénykönyv megalkotására és későbbi módosításaira is. Hangsúlyozta a magas szintű és átgondolt kodifikációs munka jelentőségét és kritikával illetett minden olyan próbálkozást, törekvést, ami a törvénykönyvhöz méltatlannak, rangon alulinak érzett. Az akkori Igazságügyi Minisztérium megbízása alapján készült – 1991. évben készített – céltanulmányában a következőképpen fogalmazott. „A törvény tartalmát és terjedelmét nem lehet a laikus felhasználás lehetősége szempontjából meghatározni. Az egyik legbonyolultabb jogterület normarendszerét a megfelelő előképzettség nélküli ember a törvény teljes ismeret, szerkezeti összefüggéseinek átlátása nélkül nem képes megismerni és nem is szabad erre törekedni, illetve ilyen képzeteket ébreszteni. Tudomásul kell venni azt, hogy a törvény szakemberek által alkalmazható és értelmezhető, ezért megismeréséhez képzett jogászok közreműködése nélkülözhetetlen. Minden olyan törekvés mely az egyszerűséget és közérthetőséget a szakszerűség és az indokolt kazuisztika elé helyezi komolytalan és népszerűséget hajszoló jelenség, mellyel egy megalapozott és hosszútávú törvény tervezése során komolyan számolni nem lehet.”⁴ Bár e gondolatokat a keretszabályozás vagy a kazuisztikus törvényalkotás közötti választás kapcsán vetette papírra, a kifejtett álláspont felidézése ma sem haszontalan.

Félreértés ne essék: a keretnormáknak (generálklauzuláknak) és a kazuisztikát szem előtt tartó megoldásoknak *egyenként helye lehet és van is szerepe a kodifikációban, csak éppen meg kell azt találni*. „Mindazon a területen, ahol a Ptk-ra a koordinálás, elvi irányítás, hézagpótlás feladata hárul, tehát a kapcsolódó törvények által részleteiben szabályozott kérdésekben, illetőleg az eleve diszpozitív jellegűnek tervezett szerződési jogban, a generálklauzulák, értelmező szabályok dominanciája várható, csakúgy, mint a törvény első részében szerepeltetendő alapelvek meghatározása tekintetében. Elvárható viszont bizonyos precizitás, kazuisztika a törvény törzsanyagának egyes részei tekintetében. Félreérthetetlen precizitással kellene meghatározni a jogviszonyokra vonatkozó általános szabályokat, a személyiségi jog egész terjedelmét, a szerződéseket illető érvénytelenségi és hatályosulási normákat, a kárkötelem szabályait és a – mai megoldáshoz hasonló módon – a dologi jogi és örökjogi szabályokat, figyelembe véve azonban a római jogi elemek és formulák ellett a statikus jogviszonyok mai sajátosságait pl. a tulajdonjog korlátozása, másodlagos dologi jogok és egyes öröklési intézmények vonatkozásában.”⁵ Vagyis: jót s jól, mindent a maga helyén. Mert elengedhetetlen – írta – hogy a magánjog szférájában, a vagyoni viszonyok világában, a tágabb és szűkebb értelemben vett piac tekintetében is biztonság, konzekvens, konstans és logikusan felépített rend érvényesüljön.

⁴ Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához. Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából*. Miskolc, 1991. 26. o.

⁵ Uo. 26. o.

4. Néhány gondolat a jogrend és jogalkotás kapcsán

Novotni Zoltán – miként arra már az eddigiekben is utaltunk – mindig hangsúlyozta, hogy a jogalkotásnak nagy szerepe van a jog minőségére nézve.

Tisztán látta, hogy *biztos kezű jogalkotás nélkül elképzelhetetlen a jobbiztonság*. Bátran hozzátelhetjük, hogy a minőségi jogalkalmazás sem igen képzelhető el átlátható jogszabályi rend(szer) nélkül. Bár az is igaz, hogy a jogalkotás és jogalkalmazás időnként képesek egymás hatásfokát is rontani, a folyamat tehát oda-vissza létezik és (sajnos) működik is (lásd pl. a devizahitelezés körében kialakult helyzet kezelését és megoldását célzó iránymutatások és a folyamat végét [?] jelentő devizahiteles törvények kapcsolatát).

Beck Salamonnal együtt vallotta, hogy „a jog csak akkor töltheti be irányító szerepét, ha kezében nem remeg a szálfa, mert remegő szálfával nem lehet határozott irányt jelölni.”⁶ Az általa megfogalmazott gondolatok – így ismertük meg – mindig a fejlődést szolgálták: a kritikát mindig a továbbgondolás és megoldási javaslatok követték. Ha elemében érezte magát, szárnyaltak a gondolatai. Szívesen analizált és szintetizált – néha szinte 'egyszerre' – összetett és egyszerűbb jogi konstrukciókat is lebontott, hogy hibáikat, következetlenségeiket kimutassa, majd újra felépítette a célzott joghatás elérésre alkalmas jogintézményt (szerkezetet), úgy ahogyan annak működnie kellene. Egyik kedvenc példája a privatizációs lízing jogi megoldása volt. A magyar jog rendszerébe kakukktójásként befészkelődő jogi konstrukció kapcsán például rögzítette: nem a lízing-technikával van baj, mert a magyar jog – írta 1993-ban – tiltaná az ilyen szerződés létrehozását. Ellenkezőleg: a szerződések általános érvényű, ugyanakkor kellően rugalmas szabályanyaga nemhogy nem tiltja, hanem lényegében preferálja a felek ügyleti akaratához igazodó, Ptk-ban nem nevesített, akár atipikus szerződések létrehozását is. Elvárja viszont, hogy ezek a szerződések is tartsák tiszteletben a törvénykönyv alapvető szabályait, elsősorban a szerződések érvényességi kellékei és a szerződésszegések joghatásai tekintetében. Ha viszont a jogalkotó által megvalósított szabályozás következtelen, alapvető összefüggésekkel sincs tisztában, úgy a kialakított intézmény nem a választott forma idegensége miatt, hanem a megoldási szabálytalanságok okán lesz a magyar jogrendbe becsempészett attól idegen test – kakukktójás, mely nem illik és nem is illeszthető a jog tudományosan is megalapozott rendszerébe. Kritikai elemzését a következőképpen zárta: „...úgy érzem, a kiemelt jelenségek is bizonyítják azt a régi tételt, mely szerint a jó és kívánatos cél sem szentesítheti az eszközöket, és egy jogállamban a piac biztonsága, a gazdaság áttekinthetőségének és stabilitásának igénye, a valóságos, elvi alapokon álló és logikusan felépített jogrend megkívánja az elismert és rendszerbe foglalható jogi eszköztár biztos ismeretét és használatát.”⁷

⁶ Beck Salamon: *Kötelemválóulás* 22. o.

⁷ Novotni Zoltán: Közgazdasági „technika” vagy jogi értelemben is megfelelő szerződés? (Jogtudományi elmélkedés a privatizációs lízing-konstrukcióról), *Közgazdasági Szemle*, 1993/4, 362. o.

5. Legyen fogalmunk a fogalmakról

A törvényeknek azonban nem csak rendszerükben, de az általuk alkalmazott – a jogrendezéshez alkalmazásba vett – fogalmakra nézve is áttekinthetőnek és tisztának kell lenni. A konzekvencia, a következetesség iránti igény a rendszer szintjén és a rendszert alkotó elemek, pl. a fogalmak vagy a jogintézmények szintjén egyaránt megjelenik. Több esetben hangoztatta: ha egy fogalom már „foglalt” – vagyis kialakult a hozzá kapcsolódó precíz értelmezési tartomány – akkor nem szabad egy meghatározóan más jellegű területen ugyanezt a kifejezést használni. Ellenkező esetben a fogalom tisztasága elvész, és a következtelen kifejezés-használat szükségképpen (de legalábbis igen nagy valószínűséggel) zavart fog kelteni.⁸ Folyamatosan törekedett ezért arra, hogy a jogszabályokban felfedezhető rendszerszintű koherenciazavaron túl a fogalmak szintjén is kimutassa az ellentmondásokat. A hiba kijavítására tett javaslatai sok tekintetben használható útmutatót jelentenek ma is, annak ellenére, hogy a gazdasági jogalkotás környezete azóta sokat változott. Elismerte annak szükségességét, hogy a jogrendszerbe alkalmanként be kell avatkozni és hogy ez a jogalkotói fellépés alkalmanként drasztikus is lehet, de a kodifikáció ekkor sem lehet ésszerűtlen és öncélú. A beavatkozás esetenként 'fájhat', de az indokolt közbelépés nem szakítja fel szükségtelenül a jog szövetét. Erre vonatkozó határozott álláspontját már az első kötetmi jogi előadások alkalmával világossá tette hallgatói előtt, amikor a *válságjogi* vagy az ún. *átrendező* jogi beavatkozás szükségéről és ezek természetes kereteiről beszélt. A múlt század első felének neves gazdasági jogásza, György Ernő írta egyik cikkében (Roosevelt elnöki tanácsadóját idézve), hogy „a gazdasági életet az állami beavatkozással állandóan kalapálni kell”. Néha eltalálja az ember a szeg fejét, néha a saját hüvelykujjára üt. Ehhez talán – tette hozzá a szerző – hozzáfűzhetjük azt is, hogy az ember néha mások hüvelykujjára üt. Úgy látszik azonban, hogy e kalapácsolást valóban nehéz abbahagyni.⁹

A gazdasági jog fogalmaira visszakanyarodva kedvelt példája volt a jogalkotásnak az értékaránytalanság jelenségéhez való hozzáállása. A polgári jogi, a csőd- és felszámolási jogot érintő szabályok egyaránt alkalmazzák az aránytalanság fogalmát. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között megjelenő feltűnően nagy – nem indokolható – különbség jogszerűségének vagy jogellenességének felismerése egyáltalán nem egyszerű feladat, és jogi következmények levonása is próbára teszi a jogalkotót és a jogalkalmazót egyaránt. Nem feladata e tanulmánynak, hogy a problémakörben elmerüljön, mindösszesen annyit jegyünk meg, hogy a jelzett kérdés ma összetettebb, mint régebben. Ha 1993 helyett 2023-ban venné górcső alá Novotni professzor az idevágó tényállásokat, egészen biztosan elcsodálkozna a 'gazdasági jogi környezetváltozás' által okozott (vagy felfokozott) újszerű vagy újnak ható problémákon. Abban nem változott a szabályozás alaplogikája, hogy ma sincs a polgári jog által kötelezően megszabott matematikai egyenlőségi-egyenértékűségi

⁸ Novotni Zoltán: Kollíziós problémák a jogrend és a gazdasági rendetlenségek között, *Bírák Lapja*, 1994/1, 8-19. o.

⁹ György Ernő: Irányított gazdálkodás, állami beavatkozás és a jogrendszer elváltozásai, *Polgári Jog*, 1937/1, 7. o.

követelmény, ilyen nem is képzelhető el. A piaci viszonyok közepette az árat alapvetően egyébként is az határozza meg, hogy az átruházni kívánt dologért a jogszerű alku során mennyit hajlandó a vevő fizetni. Igaz ugyan, hogy ez az egyensúlyi követelmény lépten nyomon szubjektív elemekkel színesedhet, dúsulhat fel: ezeket a jogalkalmazás és a jogalkotás egyformán kénytelenek figyelembe venni minden egyes véleményalkotás során.

Egyébként is gyakran hangsúlyozta: a kötelmi jogviszony sokkal inkább összetett, *bonyolult szövetre emlékeztet*, melynek valamennyi szálán (Grosschmid szavaival élve) egyszerre végiglátni valóban aligha lehetséges. A kötelmi szolgáltatás soha nem szűkíthető le 'a feltűnően a szem előtt lévő' főszolgáltatásra. A kötelmi viszonyokból általában *nem csupán egyetlen* követelés ered, hanem ezek *sorozata*. Ráadásul az obligáció nem pusztán egy jogi bilincs, mely megragadja és fogva tartja a jogalanyokat: a kénytetőségnek – 'a jogilag szoríthatóságnak' – ugyanis fokozatai, átmenetei és árnyalatai vannak. Ahogyan az ellenszolgáltatás sem mindig és messze nem kizárólag a kikötött ár, díj, a bér stb. hanem más és több is lehet annál. Az ellenszolgáltatást tágabban kell értelmezni, *a színallagmába* – mondta – *sokkal több belefér*. Egyik – egyetemi előadásán elhangzott – példája szerint az okozott kárért kártérítés nyújtható úgy is, hogy 'beveszlek téged egy nyereséges üzletbe...' és a kárkompenzáció – a vagyoni helytállási kötelezettség teljesítése – az általam alapított kft-ben egy nevedre írt üzletrészben fog testet ölteni. Íme: a 'datio in solutum' sem üres római jogi fogalom (amire a modern jogban már ne lenne szükség), hanem a kötelmi viszonyban ma is értelmezhető, megragadható, reálisan használható lehetőség.¹⁰

6. Jogalkotási dömping – inkább ne kalapáljunk!

Az elmondottak után kijelenthetjük, hogy Novotni Zoltán sokat küzdött a minőségi jogalkotásért. Ezt alátámasztja a nagy számú kodifikációs tanulmány, melyet a 'Novotni hagyatékban' őrzünk. Ezekben – de néha az egyetemi előadások alkalmával is – gyakran kirohant a jogalkotási dömping ellen. „A törvényhozás túlterhelését, a lényeges – valódi – feladatok elodázását idézi elő az a törvényalkotási dömping, mely a joghézagok kitöltését célzó jószándékú – szakszerűtlen – törekvések érvényesülését kívánja biztosítani, úgy hogy szülessen mihamarabb törvény a bélyeggyűjtésről, az üdítőitalok forgalmazásáról vagy a divattervezésről – hiszen ma még e tevékenységeket szabályozó törvényeink nincsenek.”¹¹

Mindezek eszünkbe juttatják Szász-Schwarz Gusztáv szavait: „Hány jogszabályunk van, amit nem alkalmaznak, mert nem tudnak róla? Való, hogy nehéz ismerni, mert sok van; de való az is, hogy sok van, mert nem ismerjük. Mert sok új szabálynak csak azért érezzük szükségét, mert nem tudjuk, hogy a szükségét a

¹⁰ A nem klasszikus ellenérték-fogalom helyén kezelésének szükségessége merült fel a közelmúltban a személyes adatokkal való „fizetés” kéréskörében. Ehhez lásd Szilágyi Ferenc: Digitális szolgáltatás személyes adatok ellenében a Facebook közösségi háló szolgáltatás példáján, *Polgári Jog*, 2023/1-2.

¹¹ Novotni Zoltán: *A polgári jog normarendszere és a gazdasági jogalkotás összefüggései, illetve ellentmondásai*. Miskolc, 1993, 4. o. A tanulmányban valószínűleg sajtóhiba folytán került a bizonyítják szó helyett 'biztosítják' kifejezés.

régivel is fedezhetnők, ha teljességében ismernők. Újítani is csak azért újítjuk oly lázasan a törvényeket, mert nekünk a régi ismeretlen is új; amit az ember tud, azt megbecsüli és amit megbecsül, nem dobja el oly könnyű szerrel. A jogbiztonság törvénytiszteleten alapszik és a törvénytisztelet a törvényismereten.”¹²

Helyesen jegyezte meg Beck Salamon egyik tanulmányában, hogy a legtöbb jogszabály végsősoron nem más, mint *útmutató a felek mikénti magatartására*. A jogszabályok szerepe azonban mégsem a passzív tájékoztatás, mint az országúton felállított jelzőtáblaké, hanem a felek aktivitási irányának befolyásolója: a jogparancs az alanyokat a törvényhozó által helyesnek tartott magatartásra sarkallja.¹³ E megállapítással nehéz is lenne vitába szállni, de nincs is rá szükség. Ellenben az idézett gondolat finoman érzékelteti azt a felelősséget is, ami ezzel az iránymutatással együtt jár, együtt kell járjon.

Kíváncsiak lennénk, mit szólna a kivételes-különleges jogrend, a veszélyhelyzeti jogalkotás néhány megoldásához. Érdemes felidézni György Ernő gondolatait a 'kalapácsolás' kapcsán. Nem vitás, hogy a gazdaság jogi terelgetésére szükség van, de a veszélyhelyzeti jogalkotásnak is megvannak a maga keretei. És itt nem csak az alkotmányos felhatalmazás kérdésére utalunk. Sokkal inkább arra, hogy e különleges jogrend a jogbiztonság és jogállamiság megőrzése érdekében szükségszerűen 'tartózkodó' kell hogy legyen: elsősorban attól kell távol tartania magát, hogy a hirtelen nyert lendületet véletlenül se használja ki. Mondhatnánk, hogy ez a *jogalkotási joggal való visszaélés tilalma alá* tartozik.

Ha ugyanis egyszer e kényes határt átlépjük, félő, hogy a helyes vágányra nagy sokára és csak nehezen nehezen terelődünk vissza. Grosschmid egyik kifejezését idealakítva: a rend(szer) nélkül előálló mennyiségi sokaságot utóbb nem lehet minőségileg mássá (pláne jobbá) átszíriteni.

7. Befejezés – az 'inkorporáció jegyében'

A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásáról írt tanulmányát Novotni egy (költői) kérdéssel nyitotta: „szükségesek és hasznosak-e az olyan irodalmi törekvések, melyek a hagyományos civilisztikai fogalmak és elvek megváltoztatására, illetőleg megkérdőjelezésére irányulnak; szükséges-e a kialakult, kipróbált és a [szocialista] jogtudomány által is használhatónak ítélt dogmatikai fogalmak kiküszöbölése?” E kérdést a szóban forgó cikk meg is válaszolta.

Novotnival egyetértve mondhatjuk: nem vitásan *meg kell őrizni a fogalomhasználat korrektségét*. Utalni kell ugyanakkor arra is – írta – hogy a korszerű gazdaság nem bírja el az értelmetlen kötöttségeket, tesszük hozzá: azokat az élet sürgető szavának eleget téve rendre meg is haladja. A kötelelem kétszemélyes jogi viszonyként való felfogása kapcsán írta a következőket: „arra kívánok rámutatni, hogy a valóságos társadalmi és gazdasági viszonyok az élet nem egy területén már nem tűrik el ennek a szükségszerűen merevvé váló jogi kategóriának és jogi

¹² Szász-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1912, 421. o.

¹³ Beck Salamon: A jogszabályok motivációs erejéről, *Polgári Jog*, 1937/3, 138. o.

szemléletnek az érvényesülését. Ha pedig így van, akkor nem lehet az a dolgunk, hogy a valóság jelenségeit igazítsuk a jogi dogmák keretei közé, hanem úgy tűnik arra kell törekednünk, hogy a jogi gondolkodás és a jogi szabályozás igazodjék a megváltozott életviszonyokhoz.”¹⁴

Eörsi Gyula jegyezte meg, hogy a fejlett országokban egyre inkább megfigyelhető az a törekvés, hogy az üzleti élet igényeit újszerű, a hagyományos intézményeket meghaladó – azokon mintegy át- illetve túllépő – megoldásokkal élnek, s az üzleti élet, a professzionális szerződési gyakorlat egyre inkább saját jogával él. Ennek intézményesített (mondhatni 'legalizált') terepe a magánautonómia egyik pilléréként felfogható szerződési szabadság: ezen belül is a tartalomszabadság és a diszpozitivitás elve. A folyamat azonban nem csupán az állami joggal való szembe helyezkedés – a felkínált eltérési lehetőség jó értelemben vett kihasználása – kapcsán értelmezhető, hanem a jogon belül is, a fogalmak átalakulása esetében is. A jogi fogalmak – elsősorban a jogintézmények definíciói – ugyanis nem szükségszerűen merevek, hanem amint arra már utaltunk az élet igényeinek szolgálatára alkalmas, rugalmasan alakultó jelenségek.

A jelen tanulmány imént beígért záró akkordjaihoz közeledve példaként az anyagi értékpapírr jog egyik meghatározó jogi alapfogalmát: az *inkorporáció* elvét idézzük fel. Az *értékpapírr jogi megtestesítés* hagyományos felfogásban azt fejezi ki, hogy a papírba sűrített jogosultság, alanyi jog, követelés 'ezt követően a papír által létezik'. A Ptk. 6:565. § (1) bekezdése szerint az értékpapír a benne foglalt *jogot úgy testesíti meg, hogy azt a jogot gyakorolni, arról rendelkezni csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.* A közelmúlt jogfejlődésében a dematerializáció ezt az értékpapírr jogi fogalmat eleve jelentősen átértelmezte, amikor a 'papír nélküli értékpapír' jelenségét elismerte. A megoldás azért mehetett viszonylag gördülékenyen, mert az elérni, megvalósítani kívánt cél lényegében egybevágott az inkorporáció eredeti céljával: a jogot, alanyi jogot, jogosultságot és követelést el kellett választani eredetileg felvett alakjától annak érdekében, hogy a szükséges jogi műveletek, jellemzően (de nem kizárólagosan) vagyoni jogi jogcselekmények a jogot eltávolított papír által elvégezhetőek legyenek. Mivel az inkorporáció jogi eszköze egyaránt alkalmas a kötelmi *jogosultságok 'dologiasítására'* (pl. váltóba foglalt pénzkövetelés, tagsági jogok részvénybe sűrítése) vagy akár visszafelé: *'dolgok jogiasítására'* (klasszikus árupapírok esetében), egyértelműen levonható a következtetés, hogy a(z érték-) papírba foglalás intézménye maga is sokarcú, a kitűzött jogi cél elérésre alkalmas, ígéretes eszköz. Az iménti eszmefuttatás nyilvánvalóan csak felületes érintése a szóba hozott kérdésnek. Arra azonban rámutat, hogy az inkorporáció jogi jelensége általában véve járható út, legfontosabb lényegadó eleme pedig a papír általi megtestesítés (papírba foglalás) helyett vagy mellett a modern jogban inkább a jogi koncentrációra, a *sűrítésre* helyeződik át. Grossschmid a tulajdonjog intézményét boncolgatva jegyezte meg, hogy az lényegében nem is más, mint *a benne rejlő mennyiségi (kvalitatív) sokaság minőségileg (kvantitáiv) mássá való átsűrítése.*¹⁵ Ez az egyszerű (de nagyszerű)

¹⁴ Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, 688. o.

¹⁵ Grossschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Athenaeum, 1993.

meglátás a jogi módszerrel való „átsúrités” eszközét tekintve meglátásunk szerint modellként kiválóan átvihető, ha úgy tetszik jól exportálható más területekre is. Ehelyütt a 'non-fungible token' (az NFT) jelenségére gondolhatunk. Az NFT a legegyszerűbb megközelítésben úgy ragadható meg, mint egy digitális eszköz, egy kódsor, mely – és inentől érdekes számunkra – egy képhez, hangfájlhoz, videófájlhoz vagy animációhoz kapcsolva igazolni képes a tulajdonjogot, vagy a hozzákapcsolt elem eredetiségét. Ezek a modern megoldások magukon hordozzák – mi több eleve *magukban hordozzák* – mindazokat az igényeket, melyek az inkorporáció jogtechnikai megoldását életre hívták. Az elvontan kezelendő kulcsszavak ugyanúgy az *átlényegítés*, *átminősítés*, a dolog és (akár eszmei) jog akár oda-vissza *átsúritése*, átalakítása, mégpedig: a mobilizálhatóság, átruházhatóság, megterhelhetőség, a '*digitális birtokolhatóság*' stb. érdekében végiggondolásra alkalmasnak tűnnek.¹⁶

Zárszó

Jogrend vagy jogi rendetlenség? Így tettük fel a kérdést a címben Novotni Zoltán munkásságára utalva: mert mindig ez foglalkoztatta. Úgy ismertük meg, mint aki – ha csak tehette – igyekezett 'szerét ejteni a rendszerezésnek'. Hálásak vagyunk azért a kevéske időért, melyet tanítványként mellette tölthettünk. Ez a tanulmány egy aprócska visszatérítés abból a szellemi örökségből, amit ránk hagyományozott. Bár nem kért vissza soha semmit abból, amit adott, úgy gondoljuk, ez a viszonzolgáltatás jólesne neki.

A szinallagmába – szerintünk – ez még belefér.

Irodalomjegyzék

- Beck Salamon: *Kötelemvalóság*, Budapest, A Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, 1927.
- Beck Salamon: A jogszabályok motivációs erejéről, *Polgári Jog*, 1937/3, 137-144. o.
- Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Athenaeum, 1993.
- György Ernő: Irányított gazdálkodás, állami beavatkozás és a jogrendszer elváltozásai, *Polgári Jog*, 1937/1, 1-11. o.
- Hajnal Zsolt – Jagusztin Tamás: Képviseleti keresetek szakértői anyag, *Fogyasztóvédelmi Jog*, 2023/3. (DOI: 10.55413/557.A2300303.FVO)
- Juhász Ágnes: *Hagyományos magánjogi megoldások – 21. századi kihívások* In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *What will our Future be Like?: 2 essays in German, 7 in English, 30 in Hungarian language*, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, Großpetersdorf, Austria (Burgenland), 2023, pp. 222-234

¹⁶ A témához lásd pl. Juhász Ágnes: *Hagyományos magánjogi megoldások – 21. századi kihívások* In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *What will our Future be Like?: 2 essays in German, 7 in English, 30 in Hungarian language*, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, Großpetersdorf, Austria (Burgenland), 2023, pp. 222-234 (Elérhető: <https://www.irisro.org/tarstud2023junius/35JuhaszAgnes.pdf>)

-
- Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, *Jogtudományi Közöny*, 1983/11., 688-698. o.
 - Novotni Zoltán: *Néhány gondolat a Ptk. módosításához. Céltanulmány az Igazságügyi Minisztérium megbízásából.* Miskolc, 1991.
 - Novotni Zoltán: *A polgári jog normarendszere és a gazdasági jogalkotás összefüggései, illetve ellentmondásai.* Miskolc, 1993.
 - Novotni Zoltán: Közgazdasági „technika” vagy jogi értelemben is megfelelő szerződés? (Jogtudományi elmélkedés a privatizációs lízing-konstrukcióról), *Közgazdasági Szemle*, 1993/4, 355-362. o.
 - Novotni Zoltán: Kollíziós problémák a jogrend és a gazdasági rendetlenségek között, *Bírák Lapja*, 1994/1, 8-19. o.
 - Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok,* Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1912.
 - Szilágyi Ferenc: Digitális szolgáltatás személyes adatok ellenében a Facebook közösségi háló szolgáltatás példáján, *Polgári Jog*, 2023/1-2.
-
-